

Varljiva znanost: o antični homoseksualnosti

“Reševanje Sappine ženske časti je nepotrebno. Tribadstvo je bilo ne samo na Lesbosu, tudi drugod domača in po sebi razumljiva reč – prav ko pederastija; razloček je le, da ni tako ogabna.”

(Anton Sovre, 1939: 138)

Obstoj homoseksualnosti¹ kot erotične prakse v okvirih antične družbene in zakonskopravne ureditve ter obstoj homoseksualnih vsebin v antični umetnosti, literaturi in filozofiji je z vidika historičnih in umetniških virov nesporen. Za področje antičnega Mediterana obstajajo od arhaične in klasične Grčije preko helenizma pa vse do časa rimskega imperija – t. j. od 7. stol. pr. n. št. naprej – različni viri (poleg standardnih pisanih in umetnostnozgodovinskih virov tudi arheološki viri kot, npr. vazno slikarstvo, freske, grafiti itd.)², ki prikazujejo homoerotično prakso in ideologijo dveh največjih antičnih civilizacij, starogrške in rimske. Opozoriti želim na zgodovinske vsebine, ki pa niso vselej del zgodovinskega izročila; izpuščene, čeprav nikakor izgubljene ali celo pozabljene fragmente človeškega spomina, globoko sedimentirane v mnogoterosti vedenjskih in mišljenjskih vzorcev znotraj družbe.

Starogrška kultura je zlahka sprejemala menjave homoseksualnih in heteroseksualnih spolnih praks; veljala je predstava, da se vsak človek odziva na erotične dražljaje tako nasprotno-

¹ Uporaba izraza “homoseksualnost” ter sodobnih izrazov, ki označujejo istospolno usmerjenost, ni kompatibilna z antičnim diskurzom.

² Za najstarejši prikaz moškega homoerotičnega dvorjenja velja kretska plastika iz druge polovice 7. stol. pr. n. št. V literaturi se začnejo omembe moške in ženske homoseksualnosti istočasno; v začetek 6. stol. pr. n. št. sodi Sappina poezija in Alkamnovi partnerji. Prvi opis moškega homoseksualnega erosa izvira iz ne-dorske poezije (Alkajos iz Militene). V isti čas pa sodijo tudi prvi homoerotični prizori na atiški slikani keramiki (Dover 1995).

³ *Grčija postane leta 146 pr. n. št. rimska provinca.*

⁴ *Platon, Zakoni (prevod V. Gortan), Zagreb 1957, – str. 28-29.*

ga kot istega spola, kar ni pomenilo nikakršnih ovir niti za posameznika niti za družbo (Dover 1995: 13). Značilna je svobodna obravnava homoerotičnih tem v umetnosti, literaturi in filozofiji. V najzgodnejših literarnih virih, npr. *Iliadi*, ni primerov odkrite homoseksualnosti, grška tradicija pa ima za začetnika homoseksualnosti mitskega tebanskega kralja Lajosa. Kratke pesmi, ki izražajo homoerotična čustva do dečkov, iz t. i. 2. knjige, pripisane Teognidu iz Megare, so med izjemno redkimi viri arhaičnega obdobja. Lizias v *Obrambi proti Simonu* opisuje homoseksualno ljubezensko tekmovanje; idealizacijo špartanske pederastije najdemo v Ksenofontovi *Spartanski ustavi*, primere homoerotike pa v Aristotelovi *Atenski ustavi* (Dillon; Garland 1994: 13.52; 13.24; 4.31). Platon, ki je telesno ljubezen pojmoval v smislu iskanja "forme" in "ideje" lepote na sebi, je v *Simpoziju* in *Fajdru* homoseksualno željo oz. ljubezen postavil kot izhodišče svoje metafizične teorije (Dover 1995: 25). Izjemno pomemben vir je Ajshilov govor *Proti Timarhu*, ohranjena različica obtožnice iz sodnega procesa, ki se v celoti nanaša na homoseksualne navade, moralna in etična načela v sredini 4. st. pr. n. št. Klasična *atiška komedija*, zlasti Aristofanes, je našla v istospolnih praksah specifičen vir humorja. Helenistične pisane vire predstavljajo predvsem kratke pesnitve – epigrami, nastali od 3. st. pr. n. št. naprej. Znane so antologije tovrstne lirike, npr. Meleagrov *Venec* iz 1. st. pr. n. št. ter kasnejše antologije, kot je *Grška antologija* Konstantinosa Kefalasa iz 10. st. (Dover 1995: 24,27-30). Ob spojitvi grških mestnih držav v makedonsko monarhijo ter kasneje ob priključitvi grškega ozemlja Rimskemu imperiju³ so se pojavljale nostalgične težnje po kanonizaciji klasične grške literature; pisani viri iz prvih stoletij n. št. in kasnejši se tako nanašajo tudi na zgodnejša obdobja.

Platonovo oz. Sokratovo razumevanje erosa ni želja po telesnem stiku, temveč sovpada z moralnimi in intelektualnimi kvalitetai. Odgovor, ki ga izzove telesna lepota, je korak v smeri približevanja absolutni Lepoti, ki je eden od vidikov Dobrega. Platonove obsodbe homoseksualnosti kot "protinaravne" želje⁴ ne gre posploševati, čeprav je res, da zaradi *Zakonov* Dorca še danes razlagajo kot "iznajditelje" homoseksualnosti (Dover 1995: 188). Po Dowdenovem mnenju sega institucionalizirano razmerje erast-eromenos, t. j. razmerje med zrelem moškim in pubertetnikom, daleč nazaj v čas Indoevropejcev, iz grške mitologije pa je poznanih preko štirideset primerov homoerotičnih razmerij (Dowden 1992: 112, 115); Zeus je ugrabil lepega pastirja Ganimedea, Posejdon se je zaljubil v Pelopsa, Lajos v Hrizipa, Heraklesa je pri njegovih podvigih spremljal ljubimec Iolaos, itd.

Izčrpen izbor primerov manifestacije homoseksualnega erosa v antični Grčiji je v upodabljalno umetnosti mogoče najti

⁵ Grško arhaično obdobje je časovno zamejeno z letnicama 700-480 pr. n. št., klasično pa 480-323 pr. n. št.

Čez 3 m visok kip Antinoosa, 2. st. n. št.

v prvi vrsti v vaznem slikarstvu. V arhaičnem in klasičnem⁵ obdobju je bila ustaljena praksa erotično-filozofskega odnosa med odraslimi, svobodnimi moškimi – *erasti* in mladeniči – *eromeni*. Ta svojevrstni odnos je vključeval celo vrsto konvencionalnih, zakonsko in moralno neoporečnih, vedenjskih formul. Erast je v skladu s tedanjimi nazori javno slavil dečkovo

lepoto, plemenito naravo in odlično vzgojo, svojo ljubezen pa izražal z darili, pogostimi obiski mladeniča v gimnazijskih palestrah, vzgojo ter odgovornostjo. Eromenos je to ponavadi vračal s spoštovanjem, občudovanjem erastove modrosti, sočutjem in naklonjenostjo. Proces zблиževanja med partnerjema se je stopnjeval od zasledovanja dečka, ki se je moral sprva izmikati in bežati, preko dvorjenja, vse do spolnega stika (Dover 1995: 105-126). Ključno za razumevanje homoerotičnega odnosa med moškimi je tedanje prepričanje, da svobodni moški pri spolnem aktu v nobenem primeru ne sme prevzeti pasivne vloge; pasivni partner je lahko le mladenič, medtem ko odrasli moški prevzema izključno aktivno vlogo. Mladenič namreč pri tovrstnem stiku ne uživa, temveč izkazuje naklonjenost in vrača usluge svojemu erastu. Izredno malo je primerov, kjer je šlo za homoseksualno razmerje med enakovrednima partnerjema. Delitev na pasivno in aktivno vlogo je bila nedvoumna tudi pri heteroseksualnih odnosih, kjer je bila aktivna vloga prav tako moška, vendar za razliko od eromena ženska v spolnosti vselej uživa, in to celo bolj kot moški, zaradi česar so ženskam prisodili večje nagnjenje do prešuštva in prostitucije (Dover 1995: 90).

Spodnja starostna omejitev, povezana s homoerotično spolnostjo, je bila – glede na antične vire – 12 let, najbolj zaželjeni so bili mladeniči med 16. in 18. letom, medtem ko je bila zgornja starostna meja 28 let (Ziegler; Sontheimer 1979: 1583). Mnogi bi danes tovrsten odnos brezkompromisno označili kot pedofilijo, kar bi pomenilo izrazito poenostavljanje; zveza med erastom in eromenom se namreč ni realizirala le skozi spolno občevanje, temveč je vključevala številne druge momente, kot so vzgoja, poučevanje, odgovornost. Antična homoerotična razmerja in erotična razmerja nasploh niso razmerja med enakimi, temveč razmerja v skladu s takrat veljavnim kodeksom moči, in povsem razumljivo je, da starogrška družbeno-ideološka situacija ne ustreza današnjim etičnim kategorijam. Tovrstno ideologijo zasledimo tudi v atiški komediji; čeprav je komedija vseskozi “heteroseksualna” in homoseksualnost ni nikoli njen osrednji motiv, Aristofanes in drugi komiški pesniki kažejo v komedijah toleranten odnos do aktivnega partnerja, medtem ko je pasivni partner, še posebej, če je to odrasel moški, vselej vir posmeha (Aharnjani, Oblaki, Mir, Ptici in druge komedije oz. fragmenti) (Dover 1995: 167-187). Zanimivo je stališče komedije, da za vsako homoseksualno podreditvijo stoji dobičkaželjnost (prostitucija) in da politiko oz. politično aktivne posameznike smeši na isti način.

V primerjavi z moško homoseksualnostjo je bila ženska istospolna usmerjenost močno stigmatizirana. To dokazuje že akutno pomanjkanje ustreznih pisanih virov. Le-ti premorejo

izredno malo del, ki bi jih zapisale ženske, moški zapisovalci so se v to področje spuščali le redko. V prizmi zanimanja je ostalo tisto, kar danes razumemo pod "javno sfero". Ločitev spolov se je prostorsko kazala na dveh ravneh – moški so se večinoma zadrževali na območju "javnega", na trgih, v gimnazijah, ipd., medtem ko so ženske ostajale bolj znotraj "privatne sfere". Druga raven prostorskega ločevanja spolov pa se je realizirala v ločenih prostorih za moške in ženske v stanovanjski arhitekturi. Ženske v klasičnih Atenah so bile "priklenjene" na območje lastnega doma, ne le zaradi narave svojega dela in opravil, temveč tudi zaradi vpliva javnega mnenja – ugledne žene namreč naj ne bi hodile iz hiše (Pomeroy 1993: 35-36). Dominantna ideologija antike je pogled svobodnega, odraslega moškega, zato so vsebine, ki se ne dotikajo tako skonstruirane realnosti, ostale pretežno nezabeležene, ali pa so se pri kasnejši selekciji ohranjanja tekstov znašle med izločenimi. Spolno vedenje atenskih žensk so urejali zakoni, ki so večinoma pripisani Solonu, ki pa je bil sam homoseksualec (Pomeroy 1993: 42). Sarah Pomeroy ugotavlja, da – glede na restriktivne prepovedi in kazni v zvezi s spolnimi prekrški nasploh – ozračje v Atenah tudi za homoerotične odnose med ženskami ni bilo spodbudno, hkrati pa poudarja, da je bila situacija v Šparti in na Lesbosu drugačna (1993: 43-44). V Simpoziju naletimo na mnenje, da *hetairistria*⁶ izvirajo iz prvotnega bitja, ki ga sestavljata dve enaki polovici (Dover 1995:209). Zanimivo je, da je ženska homoseksualnost sodila med teme, ki jih nikoli niso skušali uporabiti v komične namene. Plutarh poroča, da so bile v Sparti ženske, ki so imele z dekleti razmerje, enako razmerju erast – eromenos. Ohranjeni helenistični epigram (Asklepiades) pa govori o dveh ženskah z otoka Samosa, ki "se nočeta posvetiti delu Afrodite, kot to narekujejo pravila..." (Dover 1995: 209). Predvsem zaradi Sapfo vemo, da je obstajal tudi alternativni pogled. Lirska pesnica Sapfo, ki je delovala v začetku 6. st. pr. n. št. v Mitileni na Lesbosu, jasno izraža žensko homoseksualno občutenje. Nedvomno je, da se nekatere Sappine pesmi naslavljajo na ženske, podobno kot erasti na eromene; teme so ekvivalentne moškemu homoseksualnemu dvorjenju (beg, zasledovanje, darila), vendar gre pri samem spolnem odnosu za pomembno razliko – očitna je namreč precejšnja mera vzajemnega erosa, ki kaže na odklon od običajne različice homoseksualnega odnosa med moškima (nujna aktivna in pasivna vloga!) (Dover 1995: 215). Po Sapfo so se v vzhodni Egeji pojavile še druge pesnice, ki jih je lesboška tradicija štela za Sappine učenke, kot na primer Damofila⁷. Močno erotično odzivnost žensk na žensko lepoto najdemo v pesmih za zbere devic – *parthēneia*, ki so jih izvajali na raznih festivalih (Dover 1995: 217). Razmerja med ženskami v Grčiji lahko razumemo

⁶ Tudi *dihetairstria* – izraza za homoseksualne ženske; od gr. *hetaira*.

⁷ Pri Sappfo so se zgle-
dovali rimski pesniki,
npr. Katul. Njegova *Ille
mi par esse deo videtur*
je prevod Sappfine pesmi
(Harvey ed. 1959: 95).

⁸ Izraz "lezbijka" v
antiki ne pomeni vselej
homoseksualne ženske,
temveč nosi negativno
konotacijo v smislu
brezsravnih spolnih
uslug, felacije ipd.
(Dover 1995).

⁹ Npr. t.i. Hipokratski
teksti, ki združujejo
medicinske razprave več
autorjev.

¹⁰ Po Aristotelu je
ženska manj popolna
od moškega, ker je bolj
vlažna in hladna kot
moški. Zaradi tega
proizvaja nepopolno
seme in igra v repro-
dukciji manjšo vlogo od
moškega (Lloyd 1986).

Atiška črnofiguralna amfora s prizorom dvorjenja, 6. st. pr. n. št.

kot odkrito "subkulturo", ki se je je moška populacija dobro zavedala; to je bila tema, o kateri moški ne smejo govoriti, zaradi česar se v komediji in upodablajoči umetnosti tudi ne pojavlja⁸.

Hkrati z maloštevilnimi ohranjenimi deli ženskih avtoric, kar je lahko ideološko vprašljivo, vsekakor pa izredno simptomatsko (Lloyd 1986: 60), pa obstaja neprimerno več tekstov⁹, ki obravnavajo žensko z medicinskega stališča in ki posredno razkrivajo odnos tedanje družbe do ženskega spola. Prevladujoče je stališče inherentne ženske inferiornosti, ki ga je zastopal predvsem Aristotel – teorijo je podprl s prilagojenimi zoološkimi dokazi – ki pravi, da so ženske deformirani oz. pomanjkljivi moški, ta vzorec se je zavlekel vse do srednjega veka in renesanse¹⁰ (Lloyd 1983: 61, 95-105).

Običajna posplošitev izvora grške homoseksualnosti – izhajajoč iz Platonovega stališča v Zakonih – izpeljuje tovrstno prakso iz vojaške organizacije dorskih držav, od koder naj bi se širila po celotnem grškem teritoriju. Posamezne države so očitno izkoriščale določen vidik homoerotičnega etosa v vojaške namene; npr. v Elidi in Beociji so eraste in eromene v bitkah namenoma razporedili skupaj. Znan je t. i. sveta četa iz Teb, elitna vojaška enota, ki je bila sestavljena izključno iz moških parov. Viri kažejo, da je homoseksualnost pojav, ki je istočasno znan na raznih koncih Grčije, in dokaza za njegov izvor pri Dorcih ni (Dover 1995: 223-224).

Leta 146 pr. n. št. je Grčija postala del rimskega imperija – “helenistične civilizacije v brutalnih rokah italskega državnega aparata” (Veyne 1989:16), in čeprav je Rim dobredno prevzel večino grškega kulturnega izročila, se v primerjavi s predhodnim obdobjem v času rimskega imperija postopoma pojavijo nekatere očitne spremembe. Predvsem gre za viden upad, ne prakse (!), temveč teoretsko podprte družbeno-moralne legitimnosti homoerotike, kar je posledica začetnega razvoja novih ideoloških vrednot, ki so kasneje privedle do daljnosežnih zgodovinskih posledic.

Pogostost in zelo široko sprejemljivost homoseksualne prakse v okvirih starorimske države izpričujejo leposlovni literarni viri, v prvi vrsti Petronijev roman *Satirikon* in Apulejev *Sokratov bog*. Izmed romanov 1. in 2. st. je treba omeniti še Heliodorjeve *Etiopske zgodbe*¹¹ in roman *Hajreo in Kaliora* Haritona iz Afrodisiade (Foucault 1993: 157). Ahil Tatij je v romanu *Leukipia in Klejtofont* presojal o ljubezni med moškim in žensko ter o ljubezni med moškimi. Njegov literarni junak Menelaj se je posvetil teoriji deškega poljuba, ki je “kot zmrznjen nektar” (Foucault 1993: 157). Lukijanov Zeus je v *Pomenkih bogov* Ganimedu dejal: “Zato sem te ugrabil, da bova skupaj spala.”¹² Artemidor, ki je deloval v času cesarja Marka Avrelija, je avtor slavne *Oneirocriticae*, v kateri se ukvarja z razlago sanj; seksualne sanje deli v več skupin (Foucault 1993: 15-19). V prvo skupino sodijo dejanja, ki so “v skladu z zakonom”. Sem uvršča spolnost z ženo, odnose s prostitutkami ter sužnji obeh spolov. Med dejanji, ki so “nasprotna zakonu”, so različne oblike incesta, medtem ko v tretjo skupino sodijo dejanja “proti naravi” – oralna spolnost, odnosi z živalmi, s trupli, masturbacija in spolnost med dvema ženskama. Te zveze imenuje nenaravne in jih razume kot posledico poslabšanih družbenih odnosov. Istospolna razmerja med moškimi ne sodijo v kategorijo “proti naravi”, še več, ostajajo v glavnem v skladu z zakonom, istočasno pa je analogni odnos med ženskama označen kot protinaravni. Razlog za to je v samem položaju ženske oz. v delitvi spolnih in družbenih vlog, kjer ženska

¹¹ Heliodor, *Etiopske zgodbe* (prevod P. Simoniti), Ljubljana 1977.

¹² Lukian, *Satire* (prevod A. Sovre), Ljubljana 1946, str. 113.

nikoli ne sme biti nosilka aktivne vloge (Foucault 1993: 19). Pri homoseksualnem odnosu ženska nujno prevzema aktivno vlogo, s čimer posnema tisto, kar ji, kakor tudi sicer v življenju, ni dovoljeno – moški spol.

Rimljanom je ljubezen pomenila dvoje – moško željo po zaslužnjevanju in strah pred suženjstvom strasti (Veyne 1989: 200). Med hetero- in homoseksualnostjo ni bilo nobenih razlik; Rimljani so nadaljevali grško tradicijo ljubezni do dečkov, kjer se je skozi platonsko ljubezen izražal prestop nivoja čiste strasti. Homoerotično ljubezen so imenovali "grška" ljubezen, čeprav so poznali tovrstno prakso Etruščanov in Galcev (Ziegler; Sontheimer 1979: 1583). Spolnost z dečki je veljala za tisto, ki ugodno in pomirjujoče deluje na duha, ker ne razburja duše, temveč blažilno vpliva na splošno počutje, medtem ko strast do ženske vodi v neznosno suženjstvo (Veyne 1989: 200). V tolerantni starosti je bila tako *paedicatio* običajna in splošna praksa med moškimi in mladeniči. Ker je bila privatna dimenzija v javnem življenju zelo pomembna, je bilo ključno, kako je tako vedenje vplivalo na javno mnenje in socialne povezave nosilca tega vedenja. Homoseksualno razmerje je veljalo za sramotno le v primeru "moralne okužbe", ki bi se realizirala, če bi se svobodni moški spustil v kakršenkoli pasivni odnos – *impudicitia*, še posebej pa, če se je ta aktivnost navezovala na pripadnika socialno nižjega sloja. Suženjstvo strasti bi pomenilo podreditev svobodnega moškega – strah pred odvisnostjo v kakršnikoli obliki izvira iz potrebe po intaktni javni podobi brezpogojno aktivnega moškega. Seksualna aktivnost, ne glede na spol partnerja, je torej dokazovanje moškosti. Moški je ostal moški le dotlej, dokler je s svojo aktivnostjo obvladoval svet okoli sebe (Brown 1989: 236-237), le seksualno aktivna vloga je združljiva z nosilcem družbene moči, ugleda in kredibilnosti. Seksualne ekscese nekaterih rimskih cesarjev, med katerimi so bile tudi homoseksualne prakse, je treba razumeti skozi voljo po podrejanju in ne kot sadizem, perverzijo ali dekadenco. Praksa rimskih cesarjev, ki so si omislili ljubimce (*deliciae, delicatus*) – mladeniče, ki so jim bili še posebej pri srcu in s katerimi so imeli odkrito homoerotično razmerje – je bila povsem običajna. Najbolj znan je gotovo Antinoos, azijski mladenič iz Bitinije. Antinoos je s svojo nenavadno lepoto tako navdušil cesarja Hadrijana, da je dal postaviti lepo število kipov v njegovi podobi; med drugim so krasili tudi cesarjevo vilo v Tivoliju pri Rimu (Bandinelli 1970: 258-259; Boardman 1993: 229, 249-250). Po Antinoosovi misteriozni smrti – leta 130 je utonil v Nilu – je bil mladenič diviniziran in postal zaščitnik efebov. Njemu na čast so prirejali igre, kovali so novce z njegovo podobo, v bližini kraja njegove smrti pa je bilo ustanovljeno mesto Antinoopolis (Christ 1992: 325). Svoje ljubimce so

imeli tudi drugi rimski cesarji, npr. Neron ali Domicijan. Cezarjev morilec Brutus je imel dečka, ki je slovel po izredni lepoti. Spoštovan starorimski običaj, da so ugledni državljani posvojili otroke in jih vzgajali v "liberalnem" duhu, je imel popolno legalno osnovo. Po vzoru Ganimedea – nebeškega točaja, so ti dečki služili gospodarju in ga spremljali pri delu in zabavi¹³. Ko so dosegli ustrezno starost, je bilo v skladu z moralnimi načeli popolnoma običajno, da so imeli z njimi tudi intimno razmerje (Veyne 1989: 85-87).

V 1. in 2. st. n. št. je v filozofski in medicinski miselnosti opazna sprememba odnosa do homoseksualnosti, zlasti v obliki strožjih moralnih kategorij. Hkrati s povečevanjem vrednosti zakonske zveze, ki naj bi bila naravna nujnost, povezana s potomstvom (Soran, Ruf Efeški, Seneka, Plutarh, Mark Avrelij), je opazna vse manjša moralna vrednost ljubezni do dečkov. Zakonska zveza daje užitku pozitivno vrednost in določa moralno stilistiko. Medtem ko v praksi ni razlik med vrednotenjem ljubezni do ženske ali do dečkov, se v teoriji začne pojavljati svojevrsten dualizem, ki temelji na vprašanju užitka (Foucault 1993: 137). Tako Plutarhovi *Pogovori o ljubezni* že kažejo zametek važne spremembe v antični erotiki; prične se ločevati med "pravo" ljubeznijo, ki je brez *afrodisia* in zato "čista", ter "prostaško" ljubeznijo", ki jo zaznamuje zgolj telesni užitek, pri čemer se pojavi vprašanje, ali je prijateljstvo združljivo z užitkom. Plutarh poudarja, da je prijateljstvo, ki ga hočejo pederasti pripisovati samo ljubezni do dečkov, možno tudi na relaciji med moškim in žensko, pri čemer je idealna ravno zakonska zveza (Foucault 1993: 141). Končni cilj Plutarhove razprave pa je prikazati ljubezen do mladeničev kot nepopolno; manjka ji simetrična dejavnost ter vzajemnost užitka (aktivna in pasivna vloga), zaradi česar notranja regulacija, kot pogoj trdnosti para, ni možna (Foucault 1993: 144). Podobno teorijo je v delu *Ljubezni* razvil Pseudo Lukijan¹⁴, ki se – predvsem na podlagi razloga o vzajemnosti užitkov – med ljubeznijo do ženske in ljubeznijo do dečkov odloči sicer v prid slednje, ki moškemu omogoča, da se izogne neposrednim nujnostim narave ter ponazarja individualno moč ljubezni. Vendar hkrati nalaga moškemu dolžnost, da se poroči (Foucault 1993: 150,156). To pomeni, da je pederastija dovoljena le pod pogojem izključitve telesnega užitka (!). Kot pravi Foucault, seksualne strogosti v cesarskem obdobju ni določal individualizem, temveč kultura samega sebe; pojav, ki ima sicer zgodnejše korenine, doseže v 1. in 2. st. svoj višek. Čeprav istčasno ne gre za povečane prepovedi v uradnem življenju in zakonodaji, pa zadeva način, kako se posameznik konstituira kot moralni subjekt (Foucault 1993: 31, 47). Filozofija (Seneka, Epiktet) je vztrajno poudarjala nujnost skrbi zase, ki se reali-

¹³ *Ta deček je bil lahko tudi posvojiteljev lastni otrok, ki ga je npr. rodila sužnja. Navadno je bil kasneje osvobojen.*

¹⁴ *Uvrščajo ga v 2. st. oz. v začetek 4. st. (Foucault 1993: 146, op. 1).*

¹⁵ Rimljani so prevzeli grški leksikografski izraz *tribada*, pozna latinščina uporablja tudi izraz *fricrix* (lat. *fricare* – drgniti).

¹⁶ Knjigo naj bi poleg Lukijana omenjal tudi nagrobni napis, ki ji ga je dal postaviti Aischrion s Samosa (Licht 1926: 31).

¹⁷ Loyd opozarja, da so nekatere ginekološke ter medicinske razprave o ženskah slovnično in stilistično izredno slabe (1986: 75).

¹⁸ Pri tem so se tuja, "nerimska" plemena običajno potrudili prikazati kot izrazito barbarska in necivilizirana.

zira kot skrb za zdravo telo, izpraševanje vesti, nadzora in obvladovanja samega sebe. Hkrati obvladovanje ter nadziranje samega sebe nujno pripelje do odgovornosti nadziranja drugih, podrejenih. Takšno moralno kalupljenje posameznika skozi ponujeni model vzpostavljanja individualnega odnosa do sebe, družbe in države lahko razumemo tudi kot prelaganje političnega nadzora na osebni nivo in s tem kot zagotavljanje realiziranja brezhibne državne pokorščine.

V prvih stoletjih našega štetja se je tudi medicina, kot praksa družbene koristi, ukvarjala z vprašanjem seksualnih užitkov. Galen, na primer, v delu *O koristnosti spolnih organov* postavi užitke, kolikor so le-ti prekomerni – se pravi, da presegajo potrebe po zgolj reprodukciji – ob bok nevarnim boleznim (Foucault 1993: 78). Čeprav spolni odnos sam po sebi ni nevaren, niti škodljiv, je nevarnost, da tak postane, velika.

V 2. st. n. št. je Lukijan v *Pomenkih heter* pisal o *tribadi*¹⁵ Megilli z Lesbosa, zelo znana pa je bila *tribada* Philainais iz Leukadie, ki naj bi bila tudi avtorica prve ilustrirane knjige o tovrstni ljubezni (Licht 1926: 31)¹⁶. Kakor navaja Pseudo Lukijan, je ljubezen med ženskami še bolj sramotna in škandalozna kot tista med moškimi. Spolnost med ženskami je tako nespodobna, da je že samo govorjenje o njej sramotno (Foucault 1993: 152). V tej luči postane pomanjkanje tozadevnih virov nekoliko bolj razumljivo. Ne gre le za splošno pomanjkanje virov o ženskah ter njihovi družbeni vlogi – da ženske seksualnosti niti ne načenjamo – gre tudi za način, kako so ženske obravnavane v tistih virih, ki so se ohranili¹⁷. Vsekakor je zanimivo poročanje rimskih piscev o ženskah s širšega področja rimskega imperija, na primer Galije ali Germanije; Tacit, ki je deloval ob koncu 1. st., je v svoji *Germanii* opisoval tudi ženske, vendar le do meje, do katere so odstopale od rimskih civilizacijskih modelov. Strabon navaja, da Galke vladajo Galcem, Diodor Sicilski pa piše, da so galske ženske po bojevitosti in moči ne le enake moškim, temveč jih včasih celo prekašajo (Ehrenberg 1992: 151-153). Opazna je izrazita inverzija rimskih moralnih vrednot – to kar rimske avtorje pritegne, ali tisto, česar se ne lotevajo, izraža njihov lastni kulturno pogojeni miselni okvir¹⁸.

ZAKLJUČEK

Intenzivna potreba po homoseksualnem erosu in dejavniki, ki so dopuščali in spodbujali zadovoljevanje te potrebe, so razumljivi v okviru antične družbeno-politične ureditve, kjer so imeli moč političnega odločanja le svobodni, odrasli moški, kar je bilo povezano z vojaško organizacijo in bojevanjem.

Moški so se družili v političnem, vojaškem in socialnem smislu; moška družba je zagotavljala zadovoljitev vseh potreb. Antični homoerotični eros ni običajni, temveč "idealizirani" eros, spoj vzgojnega in spolnega razmerja. Moč, vzdržljivost, fizična in značajska plemenitost so tvorili ideal moške lepote, vendar so to hkrati tudi značilnosti idealnega vojaka. Tako so presenetljivo elegantno spojili seksualne vedenjske vzorce, najintimnejše človeško čutenje, s političnim sistemom in tako zagotovili njegovo nemoteno delovanje. Šele s spremembami v času prvih dveh stoletij n. št., ko so se postopno oblikovale nove moralne, družbene in s tem tudi politične vrednote, se je ljubezen do istega spola sicer še naprej nemoteno izražala v umetnosti, poeziji, predvsem pa v praksi, izgubila pa je svojo filozofsko, teoretsko in moralno razsežnost. Za blagor zakonske zveze in naravnega ravnovesja zaskrbljeni filozofi in medicinci so začeli poudarjati prednosti spolne vzdržnosti in devištva. Tako skonstruiran moralno-ideološki kocept sam po sebi izključuje homoerotiko in jo potisne v polje "protinaravnega". Novo vrednotenje seksualnega užitka je kasneje postalo osnova za njegovo nadzorovanje; krščanski avtorji v določenih in za to primernih – se pravi selekcioniranih antičnih virih najdejo vso podlago za postopno oblikovanje krščanske etike in filozofije. Vsebinsko kodiranje seksualne strogosti, ki se je v osnovi oblikovalo že v antiki, je v krščanstvu dobilo institucionalno podlago, prisilno obliko in občo veljavo (Foucault 1993: 160). To je pripeljalo do stanja, ko v moderni dobi ugotavljamo, da je največja razlika med ljubezenskim življenjem starega sveta in našim pač v tem, da "je antika poudarjala sam nagon, mi pa njegov objekt ... medtem ko dejavnost nagona samo po sebi podcenjujemo..." (Freud, 1995: 30. op. 14).

Pri poskusih zgodovinskega vrednotenja in opisovanja antične seksualnosti, antičnih seksualnih praks in običajev, povezanih s spolnostjo, se v metodološkem smislu pojavijo zelo očitne težave. Neprimernost in neprimerljivost sodobnih kategorij s historično situacijo je pri vsem tem še najmanjši problem, saj je miselna kontaminacija z vsakokratno družbeno-ideološko situacijo posameznega raziskovalca ali raziskovalke osnovna predpostavka, ki jo je pri študiju seksualnosti treba upoštevati. Večjo blokado uteleša prepričanje, da bi bila "seksualnost skozi zgodovino" le težka problem, saj je vendar "preprosto dana", na kar je med drugimi opozoril Robert Padgug (1992: 45). Pri tematiziraju seksualnosti oz. kakršnih koli časovno ter prostorsko kontekstualnih kategorij univerzalistično sistematisiranje znotraj znanstvenega pristopa enostavno odpove. Pomanjkanje ustreznega strokovnega interesa in primerne metodološke pristopa k vsebinam, ki se nanašajo na seksualne prakse, je v kulturni zgodovini, umetnostni in

literarni zgodovini, arheologiji in drugih vedah privedlo do akutnega pomanjkanja, ali – kar je še bolj drastično, hkrati pa zelo očitno – izostanka homoerotičnih vsebin v znanstvenem diskurzu.

LITERATURA:

- BANDINELLI, B. R. (1970): *Rom, das Zentrum der Macht*, München.
- BOARDAN, J. (ur.) (1993): *The Oxford History of Classical Art*, Oxford.
- BROWN, P. (1989): "Spätantike", v: Aries, Duby (ur.) *Geschichte des privaten Lebens I: Vom Römischen Imperium zum Byzantinischen Reich*, Frankfurt am Main.
- BUSCHOR, E. (1969): *Griechische Vasen*, München.
- CHRIST, K. (1992): *Geschichte der römischen Kaiserzeit. Von Augustus bis zu Konstantin*, München.
- DILLON, M., GARLAND, L. (1994): *Ancient Greece. Social and Historical Documentes from Archaic Times to the Death of Socrates*, London-New York.
- DOVER, J. K. (1995): *Grška homoseksualnost*, Ljubljana.
- DOWDEN, K. (1992): *The Uses of Greek Mythology*, London.
- EHRENBERG, M. (1992): *Women in Prehistory*, London.
- Enciklopedija dell'arte antica, classica e orientale* (1958-1966), Roma.
- FOUCAULT, M. (1982): *Istorija seksualnosti I*, Beograd.
- FOUCAULT, M. (1993): *Zgodovina seksualnosti III*. Skrb zase, Ljubljana.
- FREUD, S. (1995): *Tri razprave o teoriji seksualnosti*, Ljubljana.
- FRIEDLAENDER, L. (1922): *Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms I*, Leipzig.
- HARVEY, P. (ur.) (1959): *The Oxford Companion to Classical Literature*, Oxford.
- HRIBAR, T. (1991): *Teorija znanosti in organizacija raziskovanja*, Ljubljana.
- LIEPOLD, J. (1955): *Die Frau in der Antiken Welt und im Urchristentum*, Leipzig.
- LICHT, H. (1926): *Sittengeschichte Griechenlands. Das Liebesleben der Griechen*, Dresden-Zürich.
- LLOYD, G. E. R. (1986): *Science, Folklore and Ideology. Studies in the Life Sciences in Ancient Greece*, Cambridge.
- Oxford Classical Dictionary* (1953): Oxford.
- PAOLI, U. E. (1955): *Die Frau im alten Hellas*, Bern.
- PAOLI, U. E. (1961): *Das Leben im alten Rom*, Bern-München.
- PADGUG, R. (1992): "Sexual Matters: On conceptualizing Sexuality in History", v: E. Stein (ur.) *Forms of Desire*, New York-London.
- POMEROY, S. B. (1993): "Zasebno življenje v klasičnih Atenah", v: *Od ženskih študij k feministični teoriji*, Ljubljana 1993.
- SOVRE, A. (1939): *Stari Grki*, Celje.
- VEYNE, P. (1989): "Das Römische Reich", v: Aries, Duby (ur.) *Geschichte des privaten Lebens I. Vom Römischen Imperium zum Byzantinischen Reich*, Frankfurt am Main.
- VIGLIANEDI-ROCCA, L.; DI PIETRO, M. (1968): *Homoseksualnost*, Zagreb.
- ZIEGLER, K., SONTHEIMER, W. (ur.) (1979): *Der kleine Pauly. Lexikon der Antike*, Bd. 4, München.